

PAX RUSSICA

PERTTI HAAPALA
on Tampereen yliopiston Suomen historian professori.

■ Ensi vuonna maamme juhlii virallisesti vuotta 1809. Tuolloin valtionrajoja siirrettiin niin, että Ruotsin kuningaskuntaan kuuluneet Suomenmaan asukkaat tulivat Venäjän keisarikunnan alamaiseksi. Pitäisikö nyt juhlia eroa Ruotsista vai uutta yhteyttä Venäjään? Mieleeni ei ole jäänyt miten valtion juhlakomitea on juhlan aiheen sommitellut, mutta perinteisesti olemme ratkaisseet ongelman pienellä historian vääristelyllä. Ruotsin ja Venäjän välisen ottelun voittikin Suomi ja vuodesta 1809 alkaa ”Suomen historia”. Juuri niin asiaa ei tuolloin nähty eikä ymmärretty.

Suomen historia oli vasta tulossa. Kuvaa Suomen historiasta rakennettiin vuosisadan jälkipuolella Yrjö Koskisen Oppikirjassa ja Topeliuksen Maamme kirjassa. Varsinainen kirkastus tuli vuosisadan lopussa eli helmikuun manifestissa 1899. Siitä lähtien emme todellakaan halunneet tulla venäläisiksi ja ruotsalaisia emme enää olleet. Sitten 1900-luvun alun pitkä valtiokriisi 1899–1919 valaisi koko 1800-luvun uudella tavalla. Se alettiin nähdä itsenäisyyden valmisteluna. 1900-luvulla vakiintui historiakuva, jossa Suomen valtio syntyi Porvoossa 1809, kun

keisari nosti meidät ”kansakuntien joukkoon”.

Näin 1800-luvusta tuli Suomen vuosisata, historiamme kultakausi, jolloin kaikki hyvä sai alkunsa. Syntyi Suomen kieli ja mieli, koulun avulla pääsimme eroon tietämättömyydestä ja metsien avulla köyhyydestä. Nälkävuodetkin tulivat vain voittamista varten, koska ne havahduttivat kehittämään maataloutta ja järkipäisiä taloudenhoitoa. Saimme kansalliseepoksen, kansallislaulun, kansallisromaanin ja kansallisuuden, josta oli todisteena Suomen passi.

Kaikki tämä – suomalaisuus – sai alkunsa Venäjän keisarikunnassa. 1900-luvun näkökulmasta tämä vaikuttaa epäloogiselta. Jälleen tulee avuksi valikoiva muisti: autonomia vapautti meidät Ruotsin herroista, hallinnosta ja kielestä. Herpaantuneen aatellivallan rakosista sai ilmaa kansan puhe ja kulttuuri. Kansallismielinen sivistyneistö, joka haki oppinsa Saksasta, löysi kansan ja onnistui luomaan oman yhteisen kulttuurin, josta tuli rokote kaikkia vieraita vaikutteita vastaan. Sitä tarvittiin heti pian kun Iivana katseli kateellisena suomalaisten menestystä ja päätti venäläistää maan. Sitä varten Helsinkiin lähetettiin 1898 kenraali N. I. Bobrikov. Kun rauhan vuosisata päättyi, kaikki lupaukset suomalaisesta tulevaisuudesta olivat vaakalaudalla. Suomen historiassa alkoi toinen vaihe, taistelu Venäjää vastaan, jota jatkuivat seuraavat sata vuotta.

Kirjoittamani tiivistys Suomen historian synnystä ei ole nykyisen tutkimustiedon mukainen, mutta se perustuu todellisuuteen, nimittäin suomalaisten kokemukseen ja sen tulkintaan, historiankirjoitukseen. Fennomaanit kirjoittivat ja opettivat suoma-

laisille äidinkielen isänmaan historian, joka kertoi keitä he olivat. Historian sisältö ja tarkoitus oli kansallinen itsetietoisuus. 1900-luvun kehitys oli omiaan vahvistamaan tätä uskoa.

Historiantutkijat ovat sittemmin osoittaneet kansallisen kertomuksen aukot ja tilkkeet. Tiedämme, että Suomen sota oli yksi Napoleonin sodista ja että Suomen tulevaisuudesta päätettiin Tilsitissä 1807. Ainakin yliopistossa opetetaan, että Porvoossa 1809 ei syntynyt Suomen valtiota, vaan maa asujaimineen liitettiin Venäjään ”ikuisiksi ajoiksi”. Tätä tulevaisuutta ei kyseenalaistettu eikä nähty uhkana. Suomalaiset integroitui-
vat Venäjään melko sulavasti ja olivat mukana lukuisissa sodissa keisarikuntaa ja kristikuntaa puolustamassa. Riittävä vapaaehtoisia vielä I maailmansotaankin. Olimme kukistamassa Puolan kapinaa ja saimme palkinnoksi valtiopäivät. Venäläinen hallitusvalta suosi fennomaniaa erottaakseen maata Ruotsista, mutta silti 1800-luvun sivistyselämä lepäsi pitkälti ruotsinkielen varassa. Myös helmikuun manifestin taustalta löytyy muuta kuin slavofiilien ruokahalu ja Bobrikovin murhan takaa onneton rakkaus. Ensimmäisen maailmansodan aattona ei ollut ajatusta Suomen valtiosta eikä muista-
kaan uusista pikkuvaltioista.

Nämäkään huomiot eivät pysty kaatamaan kokonaiskuvaa kansallisesta selviytymisestä – koska meillä on tapana ajatella historiamme niin. Mitä monimutkaisempia tapahtumien käänneet ovat, sitä ihmeellisemmältä lopputulos vain näyttää. 1800-luvun ajattelijoiden selitys tälle ihmeelle oli Johdatus. Enää se ei kelpaa tieteelliseksi selitykseksi, mutta silti meillä on taipumus selittää mennyt tulleella. Näin syntyvät projektiot ja anakronismit..

Suomalaisen kulttuurin synnystä ei ole ollut tapana kiittää keisaria, vaikka aikanaan kiitettiin. Yhtä vähän on muistettu kiittää ruotsalaisia vaikka siihenkin olisi syytä. Lukiossa Suomen historia ennen 1800-lukua ei ole pakollinen kurssi, ja maan nuoriso ei taida enää ymmärtää ”ruotsalaisuuttamme” tai että olimme pitkään ”päävinuskoisia”, tai että maan tärkein kieli on joskus ollut latina tai saksa.

Suomen historian sisältö ja olemus ei löydy kansallisesta olemassaolosta, vaikka siihen tarinaa tarvitaan, vaan vuorovaikutuksesta. Jos sopivasti liioitellaan, Suomessa ei ole koskaan keksitty mitään. Sen sijaan täällä asuneet ihmiset ovat keksineet samat asiat kuin kaikki muutkin – koska ovat olleet niin paljon muiden kanssa tekemisissä.

1800-luvun pitkä rauha on merkittävä vuosisata siksi, että suomalaisten kanssikäyminen muiden kanssa lisääntyi ratkaisevasti. Siihen aikaan kun isä lampun osti, Tampereella sytytettiin tehtaassa sähkövalo, joka oli tuotu New Yorkista. Samainen tehdas toi raaka-aineensa Atlantin takaa, koneet Euroopasta ja myi tuotteensa Pietariin, kuten suomalaiset paperitehtaatkin. Suomi oli Venäjän ”erityistalousalue”, joka kytkeytyi tehokkaasti maailmantalouteen. Tuota aikaa sanotaan nyt taloushistoriassa ensimmäiseksi globalisaatioksi. Silloin voittajien joukossa oli muuan ”kehitysmaa” Suomi, jonka kehitys kääntyi uudelle uralle.

Kun valta Suomessa vaihtui 1809, maa haluttiin erottaa Ruotsista poliittisista ja taloudellisista syistä. Vaikka valtarakenteet muuttuivat, yhteys Ruotsiin ei kuitenkaan katkennut, kuten vaikkapa A. I. Arwidsson ja J. V. Snellman muistuttavat. Maa ei jäänyt älylliseen tyhjiöön, vaan skandinaavisen ja saksalaisen kulttuurin vaikutus Suomessa kasvoi edelleen kaikilla aloilla ja kanssikäyminen oli vilkasta. Utta oli se, että tätä täydensi se vaikutus, joka tuli Pietarin ja Baltian kautta. Venäjältä ei tullut Suomeen venäläisyys, vaan lisää eurooppalaista kulttuuria. Monet vastustivat venäjänkielen opetusta Suomen kouluissa. Nyt uskaltaisi kai kysyä miksi? Pietarin ja Moskovan tiede-, taide- ja sotilasakatemit kouluttivat suomalaisia keisarikunnan virkoihin. Silloin tästä menestyksestä oltiin kiitollisia. Vaikka ihailimme seitsemän veljeksien vastarintaa, koulu mullisti suomalaisten lasten maailman.

Vuonna 2009 tulee kuluneeksi 200 vuotta siitä kun meille avattiin yksi ovi lisää maailmaan. Maamme kirjan lukua Isänmaa voisi lukea tästäkin näkökulmasta: ”Eräänä aamuna seisoin korkeilla tikapuilla... Tiesin kyllä maailman suureksi, mutta näin suureksi en sitä luullut.” ■